Samlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 96 1975

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1976

Litteraturens världshistoria

Av BENGT LANDGREN

Inom loppet av endast tre år, från hösten 1971 till november 1974, fullbordades utgivningen av *Litteraturens världshistoria* i tolv band. Det är resultatet av ett samnordiskt projekt, i vilket fyra bokförlag varit involverade: Politikens Forlag i Köpenhamn, Werner Söderström OY i Helsingfors, J. W. Cappelen i Oslo och P. A. Norstedts & Söner i Stockholm. I centralredaktionen har ingått F. J. Billeskov Jansen, Hakon Stangerup och P. H. Traustedt. Som svensk redaktör har Sven Rinman fungerat.

Det rör sig om ett inte bara synnerligen omfångsrikt, utan även djärvt och brett upplagt verk. På omkring 6000 sidor tecknar här ett trettiotal medarbetare – litteraturhistoriker och lingvister från främst Danmark, Norge och Sverige – den litterära utvecklingen från tredje årtusendet före Kristus till 1970-talets början i Europa, Asien, Afrika, Förenta Staterna och Sydamerika.

Ambitionsnivån har generellt sett varit mycket hög, och det ska genast sägas, att Litteraturens världshistoria har många och ovedersägliga förtjänster. Övervägande antalet bidrag är genomtänkta, innehållsrika och välskrivna: man frapperas vid upprepade tillfällen av de enskilda medarbetarnas entusiasm inför uppgiften, berättarglädjen, viljan att levandegöra det länge sedan förflutna, förmågan att presentera det oftast svårtillgängliga och svårtolkade textmaterialet i en samtidigt enkel och och elegant form.

Just textpresentationen är mycket utförlig. Översättningar – i flera fall originalarbeten – och referat har fått stort utrymme: Litteraturens världshistoria är lika mycket en fint kommenterad antologi som en litteraturhistoria.

Till detta kommer, att verket är utomordentligt rikt och utsökt illustrerat. Inte minst med hjälp av illustrationerna – för vilka framförallt Bibliotekarie Eva Steinaa ansvarat – får man ofta en färgstark bild av hela den historiska miljön, av dagspolitik, bokmarknad, teaterförhållanden, nöjes- och vardagsliv under skilda epoker i olika miljöer.

Däremot är de bibliografiska uppgifter som avslutar varje del, genomgående otillfredsställande.

Medan enkla översättningar till svenska, från vad sekel det vara må, och starkt föråldrade undersökningar, jämte mer eller mindre likgiltiga arbeten av essäistisk karaktär registrerats, har centrala vetenskapliga standardverk och monografier utelämnats. Så förtecknas, för att nu bara ta ett exempel bland många möjliga, W. Y. Sellars gamla tråkiga och synpunktsfattiga Vergiliusbok (The Roman Poets of the Augustan Age. Vergil), medan en rad banbrytande, spännande och dessutom betydligt mera välskrivna Vergiliusundersökningar, alltifrån Norden[1] och Heinze[2], lämnas obeaktade: Klingner[3], Maury[4], Pöschl[5], hela den rika tyska och amerikanska dissertationslitteraturen från 60- och början av 70-talet. En hänvisning till i varje fall Perrets[6]

---

[1] [P. Vergilius Maro], *Aeneis Buch VI. Erklärt von Eduard Norden,* Berlin 1903.

[2] Heinze, R., *Vergils epische Technik,* Leipzig 1903.

[3] Klingner, Fr., *Römische Geisteswelt,* München 1956, s. 221–93.

[4] Maury, P., »Le secret de Virgile et l'architecture des Bucoliques», *Lettres d'humanité* 3 (1944), s. 71–147.

[5] Pöschl, V., *Die Dichtkunst Virgils. Bild und Symbol in der Äneis,* Wien 1950.

[6] Perret, J., *Virgile, l'homme et l'oeuvre* (Connaissance des lettres 33), Paris 1952.

lättillgängliga, medryckande och trots det oansenliga formatet ytterst instruktiva Vergiliusbok från 1952 hade varit i högsta grad befogad. I band 11, som behandlar mellankrigstiden och andra världskriget, saknas uppgift om Werner Mittenzweis[7] centrala Brechtavhandling samt om en rad stimulerande undersökningar av Brechts estetik och dramatiska teknik.[8]

Även arbeten av skandinaviska forskare – t. ex. Gunnar Carlssons[9] och Egil Kraggeruds[1] studier över Aeneiden, Johan Chydenius avhandling om Dantes typologiska metod[2] – har utelämnats. Detta gäller, märkligt nog, t. o. m. på svenska utgivna verk, vilket klart strider mot de låt vara intill meningslöshet diffust formulerade principerna för det bibliografiska urvalet (se XII: 376): förbluffad finner man att ett standardverk som Thure Stenströms Existentialismen. Studier i dess idétradition och litterära yttringar (1966) saknas bland de fåtaliga arbetena om den franska existentialismen i band 12.

Exemplen skulle kunna mångfaldigas. I själva verket framstår det bibliografiska urvalet i Litteraturens världshistoria som fullkomligt godtyckligt och katastrofalt bristfälligt, något som dels är alldeles onödigt – en tillfredsställande komplettering hade inte nämnvärt kunnat öka omfånget – dels avsevärt minskar verkets användbarhet och värde.

Det är givetvis omöjligt att inom ramen för denna översikt företa en detaljgranskning av var och en av de tolv volymerna i Litteraturens världshistoria. Framställningen ska i stället begränsas till några generella iakttagelser rörande verkets målsättning och dennas genomförande samt dispositionen av stoffet. Till detta fogas punktundersökningar av några enskilda avsnitt.

Själva målsättningen finns klart formulerad i inledningen till första bandet:

»Ända tills sista bandet utkommer skall vi i detta verk, i takt med forskningens framsteg, ge inte bara Asien utan också det nya Afrika den plats i helheten som tillkommer dessa enorma kontinenter. /– – –/

Vi har valt att *berätta* böckernas historia och försöka göra detta på ett naturligt, lättillgängligt språk. Samtidigt har vi vinnlagt oss om att låta mönstret i kultur- och samhällslivets historia framträda. En diktares personliga historia berättas, så att läsaren kan se honom och fatta det inre sammanhanget mellan hans verk. Av dessa tar vi fram de mest betydande till en mera ingående estetisk och kritisk analys. Men författaren och hans verk står inte isolerade; han är förankrad i sin tid, följer dess mönster eller gör uppror mot det. Vi studerar därför också samhället, den kulturella, historiska och ekonomiska situationen. Vi är medvetna om att en skribent alltid har en funktion i sitt samhälle. Denna litteraturhistoria kommer alltså att så noggrant som möjligt redogöra för hans sociala situation, vem han skrev för, vad han levde av.

Sammanhanget mellan diktaren och samhället är i vidare mening också sammanhanget mellan bokproduktion och publik. Där vetenskapliga undersökningar gjort det möjligt, dras skilda länders populärlitteratur in i framställningen, succéböckerna som kom, erövrade läsarna och försvann igen. Vi vill, paradoxalt uttryckt, inte bara berätta om de böcker som blev skrivna utan också om dem som dessutom blev lästa.»

---

[7] Mittenzwei, W., *Bertolt Brecht. Von der »Massnahme» zu »Leben des Galilei»*, 3. Aufl., Berlin u. Weimar 1973.

[8] T. ex. Hultberg, H., *Die ästhetischen Anschauungen Bertolt Brechts,* (diss.) Köpenhamn 1962.

[9] Carlsson, G., »The Hero and Fate in Virgil's Aeneid», *Eranos* XLIII (1945), s. 111–35.

[1] Kraggerud, E., *Aeneisstudien* (Symbolae osloenses fasc. suppl. XXII), Oslo 1968.

[2] Chydenius, J., *The Typological Problem in Dante* (Societas scientiarum fennica. Commentationes humanarum litterarum XXV, 1), Helsingfors 1958.

Man urskiljer ju här tydligt tre centrala ambitioner: För det första den populärvetenskapliga målsättningen, för det andra det globala perspektivet och slutligen den brett historiska och litteratursociologiska inriktningen.

Hur har då detta program genomförts i praktiken?

Jag erkänner villigt att de som skrivit och redigerat Litteraturens världshistoria ställts inför många och besvärliga avgöranden. Hur brett upplagd kan en litteraturhistoria egentligen vara utan att svälla ut till en encyklopedi av gigantiska mått, som ingen har råd att att köpa eller tid att plöja igenom? Begränsar man sig till de stora språkområdena, författarna och verken uppstår inga svårigheter. Men vill man som här ge en meningsfull framställning – inte bara en katalog över namn, titlar och årtal – av *världslitteraturens* historia, omfattande såväl Europa och Amerika som Asien och Afrika, och dessutom få med den s. k. populärlitteraturen, blir problemen i det närmaste omöjliga att helt tillfredsställande lösa.

Hur ska en vettig periodindelning av detta väldiga och disparata material kunna genomföras? Och var ska tyngdpunkten läggas – på det för läsarna nya och okända eller på det relativt välbekanta? På de enskilda författarskapen eller på mera övergripande frågeställningar som förhållandet mellan litteratur och samhälle under skilda historiska epoker?

Som väl redan framgått, anser jag den populärvetenskapliga målsättningen i stort sett skickligt genomförd: lättillgänglig framställningsform har förenats med gedigen information på hög intellektuell nivå. Inte minst gäller detta presentationerna av litteraturen utanför den västerländska kulturkretsen.

I sitt avsnitt om den egyptiska litteraturen (I: 99–129) ger Torgny Säve-Söderbergh inte bara en fascinerande redogörelse för guda- och kungahymner, dödsrikesskildringar och politiska propagandadikter, profetior, berättelser och sagor från två och ett halvt årtusende. Vi får också en inblick i svårigheterna att analysera denna litteratur: av den faraoniska litteraturens klassiker har bara en liten del bevarats. Flera texter är endast fragment, andra har blivit slarvigt avskrivna, några förutsätter en insikt i skilda teologiska riktningars myter och riter som inte ens specialisterna ännu äger. »Att på basen av ett sådant material skriva en verklig egyptisk litteraturhistoria är svårt, ja nästan omöjligt», säger författaren resignerat (I: 101). Hans egen framställning visar, tycker jag, att den resignationen är överdriven.

Till de värdefullaste bidragen hör även Frede Møller Kristensens kapitel (I: 580–642) om den indiska litteraturens klassiska konstdiktning, vars raffinerade och esoteriska estetiska teorier elegant utreds av författaren.

Flera utmärkta bidrag kan nämnas i detta sammanhang: Søren Egerods och Göran Malmqvists avsnitt om Kina (I: 643–697, II: 412–444, III: 520–551, X: 516–545), Henry Hennes om Japan (I: 698–720), II: 445–488, III: 552–582) och Frede Løkkegaards om den arabiska litteraturen (II: 38–95). Mycket värdefull genom sin föredömligt klara disposition, sin rikedom på idéer och infallsvinklar är Per Wästbergs välskrivna presentation av afrikansk litteratur i avslutningsvolymen (XII: 345–375).

Övergår man till de bidrag som behandlar europeisk litteratur, bör främst tre avsnitt särskilt framhävas som exempel på populärvetenskaplig framställning av högsta kvalitet: Elisabeth Tykesons sällsynt inlevelsefulla och konreta studie över medeltidslitteraturen (II: 183–411), Billeskov-Jansens redogörelse för upplysningstiden i band 5 och Per Nykrogs översikter över fransk romantik och realism i band 7 och 8.

Billeskov-Jansen ger en fyllig och klargörande redogörelse för upplysningstidens idéhistoriska förutsättningar, innan han med suverän överblick och smittande entusiasm kastar sig över skedets litteratur och estetiska debatt. Avsnittet om den stora franska encyklopedin är ett litet mästerverk, liksom kapitlet om den tyska pietismen.

Påfallande intelligent och synpunktsrikt är också Nykrogs parti om fransk romantik – en besvärlig uppgift, som många misslyckats med. Övertygande anger Nykrog denna

litterära strömnings egenart och blottlägger dess idémässiga kärna, samtidigt som hans framställning fungerar som en utmärkt bakgrundsteckning till symbolismen.

En faktaspäckad, sakkunnig redogörelse på tjugo sidor ger denne författare till La pensée de Balzac dans La comédie humaine (1965) för Balzacs spänningsfyllda tankevärld och för planen bakom La comédie humaine (VIII: 75–94). Nykrog ger sig därvid också tid att kommentera en rad av de enskilda romanerna i sviten – Le Père Goriot, Illusions perdues, Les Paysans, La Cousine Bette och Le Cousin Pons; främst intresserar han sig dock för Balzacs estetik eller »idén bakom Balzacs realism» (VIII: 86). Problemet om Balzacs politiska ideologi berör Nykrog däremot endast i förbigående och Lukács tes om »realismens seger» hos Balzac[3] tas inte ens upp till diskussion. Möjligen – analysen av Les Paysans tyder härpå – har detta sin grund i att Nykrog, i likhet med Jan Myrdal, anser Lukács resonemang befängt och delar Curtius syn på Balzacs dröm om »le pouvoir fort dans la main d'un seul» som ett uttryck för en antidemokratisk och totalitär konservatism av principiellt samma art som andra kejsardömets:

»Der Kernpunkt von Balzacs politischen Denken /.../ ist nich die Restauration einer entthronten Dynastie, sondern die Beseitigung der Demokratie oder »Médiocratie» durch einen Putsch und die Errichtung einer Diktatur.»[4]

Men frågan hade onekligen ändå varit värd en diskussion.

Populärvetenskapens avigsidor – intellektuell suddighet, bristande begreppsmässig pregnans, flotta men intetsägande schablonkarakteristiker – är dessbättre sparsamt företrädda i Litteraturens världshistoria. Men det saknas tyvärr inte exempel på detta.

I Jes P. Asmussens kapitel om den äldsta iranska litteraturen (I: 564–579) får man läsa om de »livsbejakande och levnadsglada» arierna. Visst hade de sina svagheter, exempelvis spelpassionen. Men djärvt och manligt var deras diktarspråk, som hyllade striden och hjältedåden. Också hos iranierna fanns livsglädjen kvar, får vi veta, åtminstone intill islamisk tid. Annorlunda var det med indierna. Deras ursprungligen obändiga och omättliga livslust dämpades genom inflytandet från Induskulturen, vilken förlänade dem en del av den mörka dysterhet, som ännu kännetecknar hinduismen.

Utförligare än så belyser inte Asmussen denna tragiska utveckling från ljus arisk livsglädje till islamiskt och hinduistiskt mörker. Är det möjligt att fånga hela folk, kulturer, religioner i så enkla och grova former? Skalar man bort fackterminologin återstår egentligen inget annat än folklynnesspekulationer av samma art, som sekelskiftet och Gustav Sundbärg en gång excellerade i.

Svår att uppskatta är också Hans Sørensens detalj- och citatspäckade presentation av förromantiken (VI: 11–384) med dess överflöd av påklistrade och förnumstiga formuleringar. Här finns det bedrövligt gott om rena klyschor. Om Samuel Richardsons Clarissa heter det att »karaktärsteckningarna /. . ./ är pregnant och ofta dristigt genomförda och tyder på att Richardson är en utmärkt kännare av det kvinnliga psyket» (VI: 30), en upplysning lika meningslös och ointressant som Sørensens pompösa omdöme om Blake (VI: 124 f.): »Blake är inte Milton, Blake är inte Dante, men i inspirerade stunder av sitt författarskap befinner han sig i deras närhet.»

Staffan Bergstens kapitel om romansk och engelskspråkig sekelskifteslitteratur (X: 11–290) behandlar en spännande och händelserik litterär epok, och författarens framställning erbjuder en myckenhet gedigen och värdefull information, presenterad på en sällsynt lättflytande och välbalanserad prosa. Men i all populärvetenskaplig välmening frestas Bergsten inte sällan att framhäva det anekdotiska, personhistoriska,

---

[3] Jfr Lukács, G., *Balzac und der französische Realismus*. Berlin 1952, s. 19–65, speciellt s. 39 ff.

[4] Curtius, E. R., *Balzac*. Bonn 1923, s. 304.

de tacksamma pikanta detaljerna på bekostnad av litterär textinterpretation, idéanalys och mera väsentliga frågeställningar.

Exempelvis Shaws dragningskraft på kvinnorna, d'Annunzios kärleksaffärer och Bergstens moraliska bedömning av Marinetti som person (»hans odlande av den pojkaktiga fräckheten uteslöt den mänskliga mognad som är förutsättningen för ett fullgånget konstnärsskap», X: 118), förefaller mig av sekundärt intresse i förhållande till andra mera kvalificerade problem, som författaren inte ägnar samma uppmärksamhet.

Förbindelserna mellan symbolism och modernism – i och för sig naturligtvis ett oerhört svårbemästrat problemkomplex – hade varit värda ett betydligt mera energiskt studium, likaså de futuristiska manifestens egentliga innebörd och estetiskt-ideologiska status; författaren hade här kunnat bygga på en rad viktiga specialundersökningar. Några gånger kan man hos Bergsten också märka en tendens att dölja komplicerade orsakssammanhang bakom en elegant, essäistiskt avrundad formulering. Att Proust i A la recherche du temps perdu »bygger på» och »givit det fullaste uttrycket åt Bergsons livskänsla och filosofi» (X: 98 f.) är sålunda, som senast Amadou[5] och Bardèche[6] övertygande demonstrerat, en mycket tvivelaktig sanning, bl. a. därför att Proust vid upprepade tillfällen dels ådagalagt en bristande förtrogenhet med Bergsons filosofi[7], dels uttryckligen förnekat en sådan påverkan.[8]

Det är emellertid framför allt i ett annat avseende den populärvetenskapliga inriktningens brister kommer i dagen. Koncentrationen på det konkret deskriptiva utesluter ju på intet sätt precision i fråga om användningen av litterära termer och epokbegrepp, men så har dessvärre ofta blivit fallet i Litteraturens världshistoria. Centrala begrepp som »renässans», »romantik», och »realism» får inte någon tillfredsställande, ens tillnärmelsevis uttömmande behandling. De ägnas påfallande ringa utrymme, definitioner och problemdiskussioner undviks konsekvent.

I band 3 lyckas Gustaf Fredén inte alls komma till rätta med renässansbegreppet: vagt essäistiska resonemang och lösa detaljassociationer får ersätta preciseringar och definitioner. Att »1500-talets verklighet måste ha vilat som ett tyngande stoft på en skönhetsdyrkares vingar», eftersom »tiden var fylld av oförsonligt skarpa sociala motsättningar och oavlåtlig politisk och religiös oro» (III: 20), är väl ett rimligt påstående, men gäller inte detta i lika hög grad exempelvis Dantes Italien? Vari består den grundläggande motsättningen?

Termen realism ägnas knappt två sidor av Billeskov-Jansen i inledningen till band 8. Något egentligt definitionsförsök företar han inte. Efter ett par intetsägande rader om Hegel (som »fördrev /– – –/ romantikens aningar och visioner», VIII: 11) och Comte samt en hänvisning till den gemensamma »livsstilen» i »tyskarnas Biedermeier, fransmännens juste-milieu och engelsmännens viktorianska kultur» (ibid.) överger han ämnet.

*

Så till det globala perspektivet, den i inledningen klart deklarerade ambitionen att ge även Asien och Afrika »den plats i helheten, som tillkommer dessa enorma kontinenter» och att i samband härmed studera dessa kulturers »möte och samspel med den västliga världens andliga liv» (I: 5).

---

[5] Amadou, A.-L., *Digteren og hans verk. En studie i Marcel Prousts estetikk,* Oslo 1965, s. 42–47, 74 f.

[6] Bardèche, M., *Marcel Proust romancier,* Paris 1971, s. 322 ff.

[7] Se t. ex. det av Amadou (s. 43) återgivna intervjuuttalandet i *Le Temps* den 12.11.1913. Jfr Bardèche, s. 323.

[8] Se t. ex. /Proust, M./, *Correspondance générale de Marcel Proust. Publiée par Robert Proust et Paul Brach,* III, Paris 1932, s. 194 f.

De förväntningar, som sådana deklarationer väcker, kan knappast sägas infrias. Proportionerna är ojämna. Generellt gäller, att litteraturen utanför de stora europeiska språkområdena rent utrymmesmässigt fått en styvmoderlig behandling.

Alldeles i skymundan kommer för det första den skandinaviska litteraturen. Presentationen av denna är genomgående så knapphändig och i alla avseenden otillfredsställande, att man kan ställa frågan, om den försvarar sin plats i ett seriöst litteraturhistoriskt verk som detta. Romantiken i Norden ägnas ca 12 sidor i band 7, Wergeland, H. C. Andersen, Kierkegaard, Almqvist och Runeberg *tillsammans* obetydligt fler (15) i följande band. Hela Strindbergs diktning från debuten till 1900-talsdramatiken klaras av på mindre än två textsidor i tionde delen, etc.

Naturligtvis kan dessa rudimentära avsnitt inte ge någonting utöver några kontursvaga författarporträtt av torr uppslagsbokskaraktär, och tillvägagångssättet måste betecknas som befängt. Vad ligger det för mening i att behandla ett centralt författarskap som Strindbergs på detta nonchalanta sätt? Eller att överhuvudtaget försöka presentera Stagnelius, när han sedan måste avfärdas på knappt en sida?

Möjligen är det en sen insikt av denna art som resulterat i att den nordiska 1900-talslitteraturen helt enkelt uteslutits i de bägge avslutande volymerna av Litteraturens världshistoria: inte en enda författare efter Strindberg har där befunnits värd ens ett flyktigt omnämnande.

Kanske är det bäst så. Men förfarandet motiveras inte och framstår under alla omständigheter som besvärande inkonsekvent; man kan med skäl ifrågasätta rimligheten i de bakomliggande värderingarna. Är inte Laxness, försiktigt uttryckt, lika intressant som t. ex. Somerset Maugham eller Evelyn Waugh? Och kan inte Ekelöf sägas vara lika viktig som Adrian Henri eller Roger McGough? Litteraturens världshistoria är ju dock avsedd för skandinavisk publik.

Inte heller har, trots de inledande deklarationerna till verket, en rättvis avvägning gjorts mellan europeisk och asiatisk litteratur. Till den bristande balansen ifråga om själva utrymmet – den förra ägnas ca 4 700 sidor, den senare endast omkring 500 – kommer vissa egendomligheter av dispositionell natur.

Placeringen av de avsnitt som behandlar asiatisk litteratur förefaller inkonsekvent och förvirrande: de har fogats in lite här och var, uppenbarligen där volymens omfång så medgett, och ofta utan hänsyn till de kronologiska sammanhangen, vilket i praktiken omöjliggör den i inledningen utlovade analysen av de kulturella förbindelserna mellan öst och väst. I inte mindre än åtta av de tolv banden (IV–IX, XI–XII) finner man inte en rad om asiatisk kultur och litteratur. Redogörelsen för Kinas litteratur från 1100-talet till början av 1900-talet och för den japanska litteraturen fram till 1800-talets mitt har av någon anledning fogats till den del av Litteraturens världshistoria, som behandlar renässansen (III), medan skildringen av den litterära utvecklingen i dessa länder under hela 1900-talet koncentrerats till band 10 (Sekelskiftet. Första världskriget). Helhetsintrycket blir därför – trots de enskilda bidragens ofta mycket höga kvalitet – splittrat, och ur rent historisk synpunkt är arrangemanget mycket olyckligt.